

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 1 (1998)

Ελευθερία και Δικαιώματα

F. Rosen, Bentham, Byron, and Greece: Constitutionalism, Nationalism, and Early Liberal Political Thought

Γιώργος Βαρουξιάκης

doi: [10.12681/sas.690](https://doi.org/10.12681/sas.690)

Copyright © 2015, Γιώργος Βαρουξιάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαρουξιάκης Γ. (2015). F. Rosen, Bentham, Byron, and Greece: Constitutionalism, Nationalism, and Early Liberal Political Thought. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 1, 179–182. <https://doi.org/10.12681/sas.690>

**F. Rosen, *Bentham, Byron, and Greece: Constitutionalism, Nationalism, and Early Liberal Political Thought*,
Oxford: Clarendon Press, 1992**

Το βιβλίο του Fred Rosen αποτελεί διπλή συμβολή, σε τέτοιο βαθμό που θα μπορούσε κάλλιστα να ήταν δύο συμπληρωματικά έργα. Το πρώτο μέρος, αυτό που καλύπτει την εξέλιξη της συνταγματικής θεωρίας του Jeremy Bentham από τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αι. ως την ώριμη διατύπωση των συνταγματικών συνταγών του Βρετανού στοχαστή κατά τη διάρκεια της δεκαετίας της Ελληνικής Επανάστασης, είναι μια εξαιρετικά πειστική και καλογραμμένη ερμηνεία της συμβολής του Bentham στη φιλελεύθερη πολιτική σκέψη. Ο Rosen αναπτύσσει εδώ περισσότερο την ιδέα που αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη δική του συμβολή στη μελέτη της ιστορίας της πολιτικής σκέψης: τη θεωρία της ελευθερίας ως ασφάλειας (*liberty as security*) στη σκέψη του Bentham. Ανασκευάζοντας παλαιότερες ερμηνείες του Bentham, βασισμένες ιδίως στην ανάγνωση του Elie Halévy, ο Rosen αποδεικνύει και αναδεικνύει τον βαθύτατα φιλελεύθερο χαρακτήρα της θεωρίας του Bentham. Η περί ης λόγος ιδέα δεν αναπτύσσεται *in abstracto*, αλλά παρουσιάζεται από τον συγγραφέα μέσα στο πλαίσιο και στα συμφραζόμενα της ανάπτυξης και εξέλιξης της φιλελεύθερης συνταγματικής θεωρίας από τον Montesquieu, περνώντας από τον Jean-Louis Delolme, ως τον Blackstone.

Η βαρύτητα της συμβολής του Rosen στην ανάδειξη τόσο του νοήματος όσο και της σημασίας της πολιτικής σκέψης του Bentham δεν περιορίζεται έπ' ουδενί σ' αυτό το βιβλίο. Ο Rosen είναι καθηγητής της Ιστορίας της Πολιτικής Σκέψης στο University College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (UCL). Το εν λόγω κολέγιο υπήρξε το πρώτο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου (ονομαζόταν αρχικά 'University of London') αλλά και το πρώτο εκτός Οξφόρδης - Κέιμπριτζ Πανεπιστήμιο σ' ολόκληρη την Αγγλία. Το κολέγιο ιδρύθηκε κατά τη δεκαετία της Ελληνικής Επανάστασης από Βρετανούς ριζοσπάστες φιλελεύθερους που ανήκαν στον κύκλο του Bentham (ένας από αυτούς

ήταν ο γνωστός ιστορικός της Αρχαίας Ελλάδας George Grote). Ο πολιτικός φιλόσοφος, νομικός θεωρητικός και μεταρρυθμιστής Jeremy Bentham υπήρξε συνεπώς ο ιδεολογικός εμπνευστής του νέου πανεπιστημίου (έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι, ακόμη και σήμερα, το University College London δεν έχει Θεολογική Σχολή, ενώ αντίθετα η μελέτη της πολιτικής φιλοσοφίας και της νομικής επιστήμης και θεωρίας ανθούν και αναπτύσσονται περαιτέρω – πρόσφατα προστέθηκε στο διδακτικό προσωπικό του Κολεγίου ο γνωστός καθηγητής R. Dworkin). Αυτή η ριζοσπαστική και ‘Μπενθαμική’ καταγωγή του κολεγίου δεν είναι άσχετη από το γεγονός ότι σ’ αυτό φυλάσσονται οι δεκάδες χιλιάδες σελίδες χειρογράφων του Bentham και ότι εκεί εδρεύει το μεγαλόπνοο ‘Bentham Project’, το πρόγραμμα έκδοσης των έργων του Bentham, στο πλαίσιο του οποίου, εδώ και δεκαετίες, μεγάλος αριθμός εξειδικευμένων μελετητών εργάζονται ακαταπόνητα για την οριστική και έγκριτη έκδοση των απάντων του προφήτη του Ωφελιμισμού. Εδώ και αρκετά χρόνια, επικεφαλής του Bentham Project είναι ο Fred Rosen. Αυτή του η ιδιότητα δεν είναι διόλου άσχετη με την άλλη αρετή του βιβλίου (πέραν της αξιοσημείωτης αναλυτικής ικανότητας που διαπνέει όλο το πρώτο μέρος): το δεύτερο μέρος του βιβλίου – που θα μπορούσε να ήταν μια αυτοτελής μελέτη – χαρακτηρίζεται από εντυπωσιακή χρήση ανέκδοτων αρχειακών πηγών (ευρισκομένων τόσο στα δημοσιεύτα αρχεία του UCL, όσο και στην Ελλάδα, όπου ο συγγραφέας έχει διεξαγάγει σημαντική έρευνα προφανέστατα). Και εδώ ερχόμαστε στη δεύτερη διάσταση της συμβολής του βιβλίου, αυτή που αφορά την ανάμειξη του Bentham και διάφορων οπαδών του - ή αυτό-αποκαλούμενων οπαδών του - στην υπόθεση της Ελληνικής ανεξαρτησίας. Το ενδιαφέρον αυτού του μέρους του βιβλίου για κάθε πεπαιδευμένο Έλληνα είναι προφανές. Το να ξέρει κανείς πως τον βλέπουν οι άλλοι είναι από τα *sine qua non* κάθε απόπειρας αυτογνωσίας. Το να μάθει κανείς γιατί τον βοηθούν ή γιατί τον αντιπένονται αποτελεί απαραίτητη γνώση και κριτήριο ενεργειών και επιλογών. Το να μάθουν οι Έλληνες για ποιούς λόγους ένας μεγάλος αριθμός Βρετανών πολιτικών και λογίων βάλθηκαν να ενισχύσουν με κάθε μέσο που διέθεταν την Ελληνική Επανάσταση, αποτελεί σημαντικό συστατικό της εθνικής αυτογνωσίας. Προκειμένου μάλιστα για του Έλληνες, ένα λαό συνηθισμένο ως επί το πλείστον στο να ‘ευλογεί τα γένια του’ καθώς και στο να διακρίνει άπαντες τους αλλοδαπούς σε δύο μόνο κατηγορίες, ήτοι σε ‘φιλέλληνες’ και ‘ανθέλληνες’, η γνώση των πολλαπλών παραγόντων που καθορίζουν τη στάση των πολιτικών και λογίων κύκλων των δυτικο-ευρωπαϊκών χωρών στις κατά καιρούς αναφυόμενες διεθνείς κρίσεις αποτελεί εξαι-

ρετικής σπουδαιότητας ζητούμενο. Αποτελεί δε, από αυτή την άποψη, μια από τις αρετές του βιβλίου ότι ο συγγραφέας δεν εστιάζει το ενδιαφέρον του αποκλειστικά στο Βρετανικό φιλελληνικό κίνημα, αλλά επιχειρεί να αναδείξει όλες τις διαπλοκές και διαστάσεις της ανάμειξης και του ενδιαφέροντος της Βρετανικής κοινής γνώμης και κυρίως διαφόρων επιφανών πολιτικών στοχαστών ή μελών του κοινοβουλίου, μαζί με γνωστές μορφές σαν αυτή του Byron, στην υπόθεση της Ελληνικής ανεξαρτησίας. Επιπλέον, ο συγγραφέας στοχεύει στο να δείξει τον καταλυτικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι δραστηριότητες και ζυμώσεις γύρω από την Ελληνική υπόθεση στην εξέλιξη των ευρύτερων διανοητικών και πολιτικών ρευμάτων στη Βρετανία κατά τη ‘μέση’ δεκαετία του 1820. Η σημασία που απέκτησε η ενασχόληση με την ελληνική υπόθεση ανιχνεύεται σε δύο διαφορετικά, αν και αναπόφευκτα αλληλένδετα, επίπεδα: αυτό της θεωρίας και εκείνο της ιδεολογίας. Ο συγγραφέας επιμένει με συνέπεια στη λεπτή και σημαντική για την όλη επιχειρηματολογία της μελέτης του – διάκριση ανάμεσα σε θεωρία και ιδεολογία.

Η παρουσίαση από τον συγγραφέα των ‘Παρατηρήσεων’ του Bentham επί του ‘Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος’ αξίζει να διαβαστεί με προσοχή όπως θα ήταν ευχής έργο να διαβαστούν στην Ελλάδα και οι ίδιες οι ‘Παρατηρήσεις’ βεβαίως¹.

Το κεφάλαιο το σχετικό με τις ‘Παρατηρήσεις’ κλείνει με μερικές καίριες παρατηρήσεις πάνω στη σχέση ανάμεσα στη συνταγματική θεωρία και την πρακτική εφαρμογή των συνταγματικών αρχών. Ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το επόμενο (έκτο) κεφάλαιο, το αναφερόμενο στην ανάμειξη του Bentham και των περί αυτόν στην υπόθεση του πρώτου Ελληνικού δανείου. Ο συγγραφέας έχει διεξαγάγει εκτενέστατη αρχειακή έρευνα και φωτίζει άκρως ενδιαφέρουσες πλευρές της πολυσυζητημένης υπόθεσης των δανείων της ανεξαρτησίας. Ανάμεσα στα άλλα αξίζει να τονισθεί εδώ η έντονη διαφορά οπτικής γωνίας ανάμεσα στους Έλληνες αντιπροσώπους και τους Βρετανούς του φιλελληνικού κοιμιάτου και τις διαμάχες, παρεξηγήσεις, και την αμοιβαία δυσπιστία που γεννούσε η πλήρης σχεδόν αδυναμία τους να συνεννοηθούν. Η παρουσίαση της εμμονής των Βρετανών στο κριτήριο της ωφελιμότητας και της αντίστοιχης πεισματικής εμμονής των Ελλήνων στην ανάγκη να διασωθεί πρώτα απ’ όλα ‘η τιμή της Ελλάδος’, είναι

1. Έχουν εκδοθεί στα πλαίσια του Bentham Project υπό τον τίτλο: *Securities Against Misrule and Other Constitutional Writings for Tripoli and Greece*, εκδ. T.P. Schofield, Oxford, 1990 (ως ανεξάρτητος τόμος των *Collected Works of Jeremy Bentham*).

ιδιαζόντως ενδιαφέρουσα, δεδομένου μάλιστα ότι περιγράφει μια πραγματικότητα που δεν έχει εξολοκλήρου εκλείψει. Η όλη πραγμάτευση του ζητήματος των δύο δανείων, τόσο σε αυτό, όσο και στα επόμενα κεφάλαια, χαρακτηρίζεται από λεπτότητα και νηφαλιότητα και αποφεύγει το σκόπελο της μονιστικής απόδοσης όσων διαδραματίστηκαν σε κίνητρα προσωπικού συμφέροντος μόνο ή αντίθετα σε καθαρά ιδεολογικής φύσεως παράγοντες. Αντ' αυτών, ο Rosen μας δίνει μια εικόνα της πολλαπλότητας των παραγόντων που επηρέασαν την έκβαση των πραγμάτων.

Άλλη αξιοσημείωτη συμβολή του βιβλίου είναι η εναργής παρουσίαση δύο πολύ διαφορετικών στάσεων που εκδηλώθηκαν μέσα στους κόλπους του Βρετανικού φιλελληνικού κινήματος. Από τη μια μεριά υπήρχαν άνθρωποι όπως ο Edward Blaquiére, ενθουσιώδης υποστηρικτής όλων των προσδοκιών και αιτημάτων του Ελληνικού Εθνικισμού, ο οποίος πρέσβευε την αντιμετώπιση των Ελλήνων ως πολιτισμένων Ευρωπαίων, ικανών να αποφασίσουν για τις τύχες τους και να διαχειριστούν το δάνειο κατά το δοκούν. Από την άλλη μεριά, υπήρχαν πολλά μάλλον τα περισσότερα μέλη του 'ελληνικού κομιτάτου' οι οποίοι έβλεπαν τους Έλληνες με πολύ διαφορετικά μάτια. Πιο χαρακτηριστικός εκφραστής αυτής της τελευταίας στάσης αναδεικνύεται ο Leicester Stanhope, ο οποίος, διαποτισμένος από την προηγούμενη εμπειρία του στις Ινδίες, θεωρούσε τους Έλληνες ως ανήκοντες στην ίδια 'πολιτισμική βαθμίδα' με τους Ινδούς και ως χρίζοντες αναλόγου πατερναλιστικής μεταχειρίσεως. Αυτή η πατερναλιστική αντιμετώπιση οδηγούσε, μεταξύ άλλων, στις περιπλοκές των όρων του δανείου.

Το βιβλίο κλείνει με μερικές πολύ εύστοχες παρατηρήσεις πάνω στη σχέση ανάμεσα στον εθνικισμό και τον φιλελευθερισμό.

Συνολικά, πρόκειται για μια εξαιρετικής ποιότητας μελέτη που αξίζει να διαβαστεί διπλά από όσους Έλληνες ενδιαφέρονται για τις πολιτικές ιδέες.

Γιώργος Βαρουξάκης